

Atıf Şekli: Köktemir, Fatih. (2021, Nisan 02). “Reformasyon Çağında Çeviri”, *sosyalbilimler.org*, Link: <https://www.sosyalbilimler.org/reformasyon-cagi-ceviri>

Reformasyon Çağında Çeviri

Fatih Köktemir

Reformasyon çağı, özellikle Rönesans dönemi Avrupası’nda kazanılmış olan entelektüel ve kültürel hareketliliğin yayılmasının hızlandığı ve kapsamının genişlediği bir dönemdir. Bu dönemde özellikle basım-yayın faaliyetlerinde o güne dek görülmemiş bir artış yaşanmış ve bu ortamın içerisinde çeviri faaliyetleri de oldukça önem kazanmaya başlamıştır. Dönemin teolojik bunalımında özellikle Kutsal Kitap çevirileri, adeta farklı görüşlerin savaş alanı haline gelmiştir. Bu dönemde birçok farklı dilde ve yöntemlerle Kutsal Kitap çevirileri yapılmış ve çeviri üzerine kuramsal düşüncelerin dile getirilmesi de yaygınlaşmıştır. Çeviri zenginliği açısından güçlü olan bu dönemin normlarını, geleneklerini ve karakteristiğini incelemenin en iyi yolu, bu dönemin Kutsal Kitap çevirmenleri üzerinde fikirleriyle oldukça etki uyandırmış olan iki ismi, yani Desiderius Erasmus ve Martin Luther’i çeviriye yaklaşımları bağlamında incelemektir. Farklı teolojik fikirleri savunan ve Reformasyon üzerine farklı şekilde düşünen bu iki önemli figür, çeviri söz konusu olduğunda birçok açıdan aynı pozisyonu savunmuş ve sundukları zengin argümanlarla kendilerinden sonraki çevirmenleri derinden etkilemiştir. Bu yazıda Reformasyon döneminde Kutsal Kitap çevirisine yaklaşımlar, özellikle şu üç nokta üzerinde incelenecektir:

- I. Kilisenin ve din adamlarının Kutsal Kitap çevirisi bağlamında otoritelerinin sorgulanması
- II. Hristiyanlığın “orijinal” kaynaklarına dönüş ve meşruiyet arayışları
- III. Yerel dillerin yükselişi, erek dil odaklı çeviri ve Latince’nin konumu

Erasmus, Reformasyon döneminin çeviri düşünürleri ve çevirmenleri üzerinde yarattığı etki bakımından şüphesiz en önemli figürdür. Öyle ki, bu konuda ikinci en etkili isim olan Luther dahi birçok açıdan Erasmus’u izlemiştir. Erasmus’un bu noktada bu kadar önemli olmasının sebebi, Reformasyon’un şafağında giriştiği Kutsal Kitap çevirisi projesidir. Bu dönemde Kilise, “esas” Kutsal Kitap olarak, Latinceye çevirisini yaklaşık bin yıl önce Aziz Hieronymus’un yaptığı “Vulgata” Kutsal Kitabını kullanmaktaydı. Erasmus, hâlihazırda kabul edilmiş ve yüzyıllardır kullanılan bir Latince çevirisi olan Kutsal Kitap üzerine

öncelikle uzun yıllar çalışmalar yapmış, Hristiyanlığın ilk dönemlerinden kalma birçok el yazmasını incelemiş ve nihayet bu çalışmalarında kazandığı bilgi birikimi ile Kutsal Kitabın yeniden Latinceye çevirmeye başlamıştır. Erasmus'un bu yeniden çeviri girişimi, özünde "Protestan" bir motivasyon barındırmayan bir projedir. Belki de farkında olmadan Kilise otoritesine karşı büyük bir patlamanın fitilini ateşleyen Erasmus, bu yeniden çevirisinin amacını yalnızca "Aziz Hieronymus'un çevirisini ilerletmek" olarak açıklamıştır (Burke, 2012: s. 99). Erasmus'un bu çeviri projesinin büyük eleştiriler çekmesi uzun sürmemiştir. Zaten kabul edilmiş ve okunmakta olan bir Latince Kutsal Kitap varken Erasmus'un yeniden çeviri yaparak Kilise otoritesini ve din adamlarının Latince ve Kutsal Kitap bilgisini sorguladığı suçlamaları ortaya atılmıştır. Erasmus ise verdiği yanıtta Kutsal Kitabı ve erken dönem Hristiyan el yazmalarını anlayabilmek için o dillere aşina olmak gerektiğini ve bir "teologdan önce dilbilgisi sahibi (grammarians)" olmak gerektiğini belirtmiştir (Delisle ve Woodsworth, 2012: s. 165). Bunun haricinde Erasmus, çeviri yapabilmek için bir otoriteden izin almak zorunda olmanın mantıksız olduğunu ve "cahiller bu metni bozarken" kendisinin onu düzeltmek için hiçbir otoriteden izin istemek zorunda olmadığını söyler (Robinson, 2014: s. 70). Erasmus'un bu yeni çevirisi ve eleştirilere verdiği yanıt, başta Luther olmak üzere özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde kendi yerel dillerinde Kutsal Kitap çevirilerine girişen Protestanlar tarafından sıklıkla kullanılan ve örnek alınan bir model olmuştur (Burke, 2012: s. 99-100). Örneğin Luther de tıpkı Erasmus gibi Kilisenin ve din adamlarının bilgisini ve otoritesini sorgulamakla itham edildiğinde, açıkça Alman şehirleri ve kasabalarındaki din adamlarının Almanca bilmediklerinden, dil ve retorik bilgisine sahip olmadıklarından ve kendisi Kutsal Kitap çevirisini yapana kadar da bu alanla ilgilenmediklerinden, şimdi de gelip onun faaliyetlerini bastırmaya çalıştıklarından yakındığı, oldukça uzun ve ağır ithamlarla dolu bir mektup yazmış ve bu mektubu da Almanya'nın birçok farklı bölgesine göndermiştir (Robinson, 2014: s. 84-89). Luther'in yanıtı Erasmus'unkine nazaran çok daha agresif ve Kilise otoritesini doğrudan hedef alan bir yanıttır. Bununla birlikte, ikisinin de çevirilerini nispeten "seküler" düzlemde savunmaya çalışmaları ve dil bilgisi, kaynakları okuyup, anlayabilme ve erek dilde aktarabilme gibi yeteneklerin üzerinde durmaları o dönemde çeviriye olan bakışı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Erasmus ve Luther'in çevirilerini savunma bağlamında benzer konumlarda oldukları bir nokta da otorite ile mücadele hususuyla da bağlantılı olarak, meşruiyet kaynağı arayışlarıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, Rönesans'ın "klasiklere dönüşü" merkezine alan Hümanizma geleneğinin bir temsilcisi olan Erasmus, çeviriye de benzer şekilde yaklaşmış ve Kutsal Kitabı anlayabilmenin ve aktarabilmenin yolunun Hristiyanlığın "orijinal" kaynaklarına başvurmaktan, yani Antik dönemden kalma Yunanca ve İbranice el yazmalarını incelemekten geçtiğini belirtmiştir (Delisle ve Woodsworth, 2012: s. 165). Kendisine yöneltilen suçlamalara karşı da "Hristiyanlığın özüne dönüş" vurgusu yapan Erasmus, kendisine yöneltilen suçlamaların bin yıl önce Aziz Hieronymus'a da yöneltildiğine işaret ederek, Kilise babalarını ve öz Hristiyanlığı kendi çeviri faaliyeti için

bir meşruiyet kaynağı olarak kullanır. Örneğin, Kutsal Kitabı çevirebilmenin bir “ilahi ilham” gerektirdiği ve başka bir metni çevirir gibi Kutsal Kitabın da öylece çevrilemeyeceği eleştirilerine karşın Erasmus, Aziz Hieronymus’un da kendi çevirisinin önsözünde bir çevirmenin yalnızca anladığı kadarını çevirebileceğini yazdığını hatırlatır ve her çeviride hata bulunabileceğini söyler (Robinson, 2014: s. 67): Bu yanıtla Erasmus, hem Hieronymus’un çevirisinin üstüne yeni bir çeviri yapmanın zeminini oluşturur hem de yöntem olarak Kilise babalarından ve Azizlerden farklı bir şey yapmadığını ortaya koyarak kendine bir meşru dayanak yaratır.

Hieronymus’un konumu, “çevirmenlerin koruyucu azizi” olarak Reformasyon çağında da oldukça belirgindir. Hem oldukça saygı gören bir Aziz olması, hem de Kilisenin resmi Kitabının çevirmeni olması sebebiyle özellikle din ve çeviri alanının örtüştüğü bu dönemde Hieronymus’un bir meşruiyet dayanağı olarak değeri de oldukça artar. Erasmus’un sürekli ona referans vermesi gibi Luther de kendi çevirisini savunmak için yazdığı mektupta Hieronymus’un da kendi döneminde çeviri konusunda kendisiyle aynı şekilde eleştirildiğini hatırlatır ve insanların kendileri aylıklık yaparken başkalarının eserlerine kolaylıkla saldırabildiğinden yakınır (Robinson, 2014: s. 85).

Luther’in bu mektubunda en çok üzerinde durduğu bir konu da çeviriyi Almanca’ya (spesifik olarak Sakson diyalektine), Almanca’nın dilsel normları içinde yapmış olmasıdır. “Kelimesi kelimesine” çevirinin Almanca’da anlam oluşturmadığı noktalarda cümle yapılarında ve kelimelerde anlam oluşturacak şekilde değişiklikler yapan Luther, bu değişiklikleri çeviri metinde Yunanca veya Latince değil Almanca konuştuğunu ve dolayısıyla Alman okuyucu için anlam ifade edecek şekilde “duru ve açık” bir Almancayla yazdığını söyleyerek savunur (Robinson, 2014: s. 87). Luther’in bu yaklaşımı birçok açıdan Kilise öğretisine doğrudan bir saldırı olması bakımından oldukça devrimseldir. Luther yalnızca Kutsal Kitabı Latince dışında bir dile Kilisenin izni dışında çevirmekle kalmamış, bir çevirmen olarak metnin o dilde daha iyi anlaşılabilmesi için değişiklikler de yapmıştır. Örneğin, Luther’in “sola” (yalnızca) ifadesinin geçmediği bir ifadeyi vurguyu daha iyi verebilmek için “allein durch den glauben” (yalnızca iman ile) şeklinde çevirmesi, birçok Protestan mezhebinin kurumsal Kilise karşıtlığının ve yalnızca Kutsal Kitap ile kurtuluşa erileceği düşüncesinin temellerinden birini oluşturmaktadır. Luther bu çevirisini “sola” sözcüğü Latince metinde olmasa da anlamın Latince’nin vurgusu sebebiyle orada olduğunu ve Almanca’da aynı anlamı verebilmek için “allein” (yalnızca) sözcüğünü kullanmak zorunda olduğunu söyleyerek savunur (Robinson, 2014: s. 86). Luther’in bu erek dil odaklı çeviri yöntemi ve stratejisi, özellikle İngiltere, İskandinavya ve Hollanda’daki Kutsal Kitap çevirisi projelerini büyük ölçüde etkilemiştir (Lindberg, 2014: s. 89).

Burada verilen örneğin önemini daha iyi anlayabilmek için bağlamı genişletmek ve Erasmus’un bu noktadaki düşüncelerine de bakmak gerekir. Erasmus, Luther’in aksine kendi yerel diline değil Latince’ye çevirmiştir (Bu Latince çevirisinin dışında ayrıca Yeni Ahit’i Yunanca’ya da çevirmiştir). Çeviride erek dil seçimi, çeviri stratejisi içerisinde

oldukça kilit bir rol oynar çünkü çevirmenin amacı hakkında birçok şeyi gözler önüne serer. Erasmus'un anadili olan Felemenkçeye değil de Latince'ye çevirmiş olmasının temel sebebi, Latince o dönemde Avrupa'nın lingua franca'sı olduğundan daha büyük bir kitleye ulaşma isteği olabilir (Burke, 2016: s. 96-97). Erasmus'un yerel dile çevirmemesinin arkasında bir karşı-Reformcu düşüncenin ya da bu fikre karşı olmasının olmadığını biliyoruz çünkü kendisi Kutsal Kitabın tüm dillere çevrilmesini desteklediğini açıkça belirtmiştir (Delisle ve Woodsworth, 2012: s. 165; Burke, 2016: s. 91). Kendisinin bu meseleye bu şekilde yaklaşması, her şeyden önce bir hümanist düşünür olduğu göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir. Luther ve diğer birçok Protestan çevirmenin erek dil olarak kendi yerel dillerini seçmeleri ise, özellikle modern anlamıyla ulusların oluşmaya başladığı bu dönemin kıpırdanmalarını belirli açılardan yansıtmaktadır. Yerel dillere yapılan çeviriler, bu dillerin gramer ve sözcük zenginliği bakımından gelişimine katkı sağlamıştır (Delisle ve Woodsworth, 2012: s. 42-43). Günümüzde Luther'i Alman milliyetçiliğinin atası ya da daha ılımlı bir yaklaşımla Alman ulusal kıpırdanmasını başlatan kişi olarak tanımlayanlar olmuştur (Ökten, 2003: s. 245).

Reformasyon dönemi çevirilerinde en dikkat çeken noktalardan biri de birçok açıdan Reformcular ile karşı-Reformcuların simgesi haline gelen yerel diller (vernacular) ile Latince'nin arasındaki rekabettir. Reform yanlıları otoritenin izni dışında yerel dillere çeviriler yaparak hem otoritenin öğretilerine karşı hareket ediyor hem de çoğu zaman Latince'nin yanı sıra Yunanca ve İbranice kaynaklara da başvurarak Latince'nin hakimiyet alanını zayıflatıyorlardı. Bununla birlikte, Latince'nin Protestanlar tarafından kullanılmaması gibi bir durum da söz konusu değildir. Özellikle Almanya'da Latince, Protestanlar arasında da önemini korumuştur. Bizzat Luther, Latince öğretimin korunmasını desteklemiştir (Burke, 2016: s. 91). Bunun dışında, Reformasyon döneminde ve hemen sonrasında tüm Avrupa'da Latince'ye en çok çevirinin Almanca konuşulan bölgelerde yapılması ve Latince yayınların yine en çok bu bölgelerde yapılması da Latincenin hâlâ bir lingua franca olarak konumunu koruduğunu gösterir (Burke, 2012: s. 77-78).

Sonuç olarak, Erasmus ile Luther oldukça önemli teologlar olmalarının yanı sıra daha az bilinen çevirmen kimlikleri ile de dönemlerine damga vurmuş ve kendilerinden sonra gelen birçok çevirmenin izlediği gelenekler oluşturmuştur. Otorite ve meşruiyet çatışmalarıyla boğuşmanın yanı sıra bu iki figür dinsel, dilsel ve sosyal değişimlerin oldukça sancılı geçtiği ve sonraki yüzyılları etkisi altına alacak bir dönemde çevirmenlerin model aldığı figürler olmuşlardır. Günümüzde, çağdaş çeviribilim kuramlarında dahi bu ikilinin çeviri kuramlarının ve stratejilerinin izlerine rastlamak mümkündür.

Kaynakça

Delisle, Jean ve Woodsworth, Judith. (Eds.). (2012). *Translators through History: Revised Edition*. Chicago: John Benjamins Publishing.

Burke, Peter. (2016). *Yeniçağ Avrupası'nda Diller ve Topluluklar*. Çev. Çağla Çakın. İstanbul: Isık Yayınları.

Burke, Peter ve Hsia, Ronnie Po-Chia. (Eds.). (2012). *Erken Modern Avrupa'da Kültürel Çeviri*. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lindberg Carter. (2014). *Avrupa'da Reform Tarihi*. Çev. Özgür Umut Hofaşçı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Ökten, Kaan H. (2003). *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan sosyalbilimler.org, sosyal bilimler meselelerine yoğunlaşan, gönüllülük odaklı, açık erişim, akademik bir web sitedir. Hakkında detaylı bilgi almak için sosyalbilimler.org/hakkinda sayfasını, ekibimizde gönüllü olarak görev almak için sosyalbilimler.org/basvuru sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube'da [@sosbilorg](https://www.facebook.com/sosbilorg) kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*'i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten abonesi olarak, her pazar günü, o hafta içinde sosyalbilimler.org'da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.

sosyalbilimler.org'da yayımlanan metin, video ve podcastlerin paylaşıldığı Telegram grubuna t.me/sosbilorg adresinden katılabilirsiniz.